

УДК 141.201

Рябека О. Г.

Кандидат політичних наук, викладач Інституту управління та економіки освіти (м. Київ)

ІДЕОЛОГЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНИМ РОЗВИТКОМ ПЛАНЕТАРНОЇ СПІЛЬНОТИ

Опрацьовано робочу гіпотезу про ідеологічні засади вивчення процесу управління світовими організаціями соціального розвитку планетарної спільноти. Зазначено, що глобалізаційні процеси призводять до становлення світової держави, світового уряду, світового громадянського суспільства.

Ключові слова: планетарний соціальний організм, світова спільнота, розвиток, світова держава, світовий уряд, світове громадянське суспільство.

Мета пропонованої публікації полягає у визначенні ідеологічних засад становлення органів управління соціальним розвитком планетарної спільноти. Оволодіння будь-яким явищем не може відбутися без формування дослідником світоглядної та ідеологічної призми щодо предмета дослідження. Це має передувати формуванню методології дослідження. Тому звернемося до наукових праць тих авторів, які у 90-х роках ХХ та на початку ХХІ століття досліджували кратологічну вагу взаємодії держави і громадянського суспільства. У російській літературі про це пишуть Р. Андерсон, А. Ахієзер, Л. Баткін, В. Вітнюк, М. Вихляєва, Н. Волков, К. Гаджиев, Н. Беляєва, А. Галкін, З. Голенкова, І. Григор'єва, Є. Гуренко, А. Дука, М. Ільїн, Л. Карпов, І. Кравченко, Ю. Красін, В. Львович, А. Медушевський, Б. Коваль, В. Пастухов, І. Пантін, С. Перегудов, Н. Петрова, Б. Славний, В. Ступишин, В. Смирнова, Д. Фельдман, І. Кальной, І. Шанський.

Вагомим внеском у вивчення громадянського суспільства стали праці вітчизняних дослідників, серед яких варто назвати В. Шинкарука, В. Баркова, А. Бичко, І. Бичко, С. Грабовського, Д. Донцова, М. Драгоманова, О. Забужко, Г. Зеленько, А. Карася, М. Костомарова,

П.Кравченко, В.Лісового, В. Литвина, Н. Черниша, В. Шевчука, Б. Яроша та ін.

Актуальні аспекти цієї проблеми висвітлено у розвідках Ю. Баумана, В. Беха, А. Білоуса, М. Бойчука, Ю. Васильчука, А. Волкова, В. Гаєця, О.Горпинич, А. Дергачова, В. Ігратьєффа, В. Ільїна, Б. Замбровського, В.Кременя, М. Калініченка, Ю. Корнілова, В. Костицького, А. Кочеткова, Б. Кухти, В. Коцюбинського, М. Лукашевича, А. Мацюка, М. Мокляка, М. Михальченка, М. Недашківської, О. Оніщенко, Р. Павленка, В.Полохала, Р. Рябова, П. Рябчука, С. Семенця, В. Селіванова, О.Скрипнюка, А. Слюсаренка, С. Сухачова, С. Телешуна, М. Томенка, М. Ткаченка, О. Чувардинського, В. Шамрай, Л. Шкляра, Г. Щедрової, С. Фареника, І. Хмелька та інших авторів.

Світоглядний імператив у контексті цієї статті є вихідним, тому необхідно його сприйняти і в подальшому формулювати усі інші чинники та засоби дослідження, у першу чергу йдеться про ідеологію дослідження окресленої проблеми. Можна також відхилити світоглядний імператив і створити власну світогляду позицію. У цьому випадку ми погоджуємось з тим, що соціальний розвиток світової спільноти призводить до становлення планетарного соціального організму. Сприймаючи світоглядний імператив, надалі розглядатимемо ідеологію, що має допомогти у вивченні процесу становлення таких організаційних структур, як світове громадянське суспільство, світова держава і світовий уряд.

На основі цих джерел філософія політики допомагає сформулювати декілька ідеологем, що мають стати ефективними інструментами подальшого теоретичного аналізу формування керівних органів соціального розвитку від світових громадських організацій до світової держави і світового уряду, які забезпечуватимуть виконання владної функції у структурі цілого — у планетарному соціальному організмі.

Перша ідеологема полягає у тому, що явище влади, у тому числі її світової модифікації, сприймається як соціальний інститут, який створений і стало функціонує у структурі соціального організму планети і країни. На практиці виникла і формується специфічна наука про владу — кратологія (від грецького *kratos* — сила, влада, могутність, панування, перемога) [10–11]. Це важливо, оскільки поширеною є думка, що влада належить довічно тільки національній державі і тільки вона має на неї монопольне право. У такому сприйнятті перспективи демократизації світового суспільства виглядають дуже туманними, оскільки вони є залежними від волі національних держав. Тому не випадково у кон-

ституціях усіх країн зафіксовано те, що саме народ конкретної країни є джерелом влади [7].

Отже, влада є соціальним інститутом у тотальному соціальному процесі, що однаково належить як державам, так і громадянським суспільствам і їх структурним елементам, наприклад ЗМІ. Це нібито статусний аспект влади та її властивість бути належною різним суб'єктам культурно-історичного процесу. Доведенню правомірності цього присвячено кандидатські дисертації М. Бойчука [2], М. Калініченка [6], а також Б. Калініченка [5], успішно захищені протягом 2006–2010 рр. Вітчизняні дослідники та науковці ближнього зарубіжжя підготували й репрезентували монографії, що містять елементи соціально-філософського аналізу феномену влади, словники з кратологічної тематики (С. Рябов, В. Халіпов), численні наукові статті в періодичних виданнях, що стосуються проблеми влади. Вийшли у світ на пострадянському просторі й літературні праці, в яких автори розглядають різні питання, пов'язані з проблемою влади. Тема влади (політичної влади) стала однією з ключових у курсі політології, а також була опрацьована в підручниках з політології як в Україні, так і в державах ближнього зарубіжжя.

До теперішнього часу дослідникам вдалося охопити увагою широке коло питань, які стосуються розробки загальної теорії влади: становлення і розвитку вчень про владу; природа, основні властивості влади, її функції; визначення поняття влади, розкриття його змісту; система і структура влади; характеристика окремих видів і форм влади; взаємозумовленість влади і культури; відповідальність влади; процес легітимації влади; засоби і методи влади; соціально-психологічні, ідейно-свідомісні складові механізмів влади; практичні аспекти реалізації влади.

У «Короткому енциклопедичному словнику» (2002), виданому колективом вітчизняних авторів, знаходимо більш ґрунтовно опрацьоване тлумачення цього терміну. Тут записано: «влада—(слово грец. походження, означає панування, управління, володіння, володарювання)—право і можливість розпоряджатися чимось і кимось, підкорюючи своїй волі. Вона існує скрізь, де є стійке об'єднання людей: у сім'ї, виробничих колективах, різноманітних організаціях і установах, в усій державі» [9, с. 121].

Для того, щоб визначити поняття влади таким чином, щоб воно успішно виконувало свою функціональну роль, найбільш повно розкривало свій зміст і відображало загальні та суттєві ознаки явища, що розглядається, необхідно керуватися низкою принципів, які стосуються визначення цього поняття і розкриття його змісту. Виділимо

чотири таких принципи: зміст поняття влади повинен бути унікальним; зміст поняття влади повинен бути відносно близьким до традиційного (буденного) значення слова «влада»; поняття влади повинне бути пов'язане і співвіднесене з іншими поняттями (категоріями); зміст поняття влади повинен містити основні сутнісні ознаки явища влади.

Отже, сутність влади—це підкорення одного суб'єкта іншому або одних суб'єктів іншим суб'єктам. Універсальний і загальний організаційний принцип влади: командування. У нашому випадку має бути визначена певна межа між насиллям держави і впливом громадських організацій, встановлена більш демократична рівновага у організаційній взаємодії. Вони разом мають перейти від суб'єкт-об'єктних до суб'єкт-суб'єктних відносин.

Друга ідеологема пов'язана з визнанням влади як параметра управління планетарним соціальним розвитком, тобто функціональною властивістю синергетичного походження здійснювати регуляцію суспільних відносин незалежно від того, в чиїх руках вона знаходиться.

Світове громадянське суспільство і національні держави генетично, морфологічно і функціонально взаємопов'язані одне з одним, і феномен влади має для формування світового громадянського суспільства подвійне значення, а саме: як інструмент власного внутрішнього споживання, що нам відомий як саморегулювальна діяльність, у якій задіяні світові та національні організації громадянського суспільства і як інструмент зовнішнього, мається на увазі наддержавного, регулювального тиску, що відомий нам як організуюча роль держави або їх політичних і економічних об'єднань.

Водночас на практиці виникає зворотне твердження, суть якого полягає у тому, що держава, навпаки, є джерелом формування громадянського суспільства, оскільки державна влада здатна впливати на процеси у суспільстві, зокрема на поведінку будь-яких соціальних груп та людей, за допомогою спеціальних органів та установ. При цьому наводяться шляхи та механізми такого впливу. Так, наприклад, В. Бакуменко зазначає, що «вплив держави на суспільство реалізується за такою схемою: держава—державна влада—державне управління—державно-управлінські рішення—державно-управлінські дії—суспільство» [1, с. 237].

Тож у суспільстві з цього приводу відбувається запекла дискусія: що є первинним, а що вторинним—держава чи громадянське суспільство.

Відповідь тут однозначна: у взаємодії причина і наслідки зникають, держава і громадянське суспільство стають рівноправними учасниками саморуху соціальної системи. «Це паралельні процеси. Правова держава—це продукт громадянського суспільства. Зникають, застарівають історично конкретні типи держави і модифікації громадянського суспільства, але не самі ці феномени як такі»,—слухно зауважує І. Кресіна [3].

У подальших розвідках ми повинні довести робочу гіпотезу, що аналогічно до цього алгоритму відбуваються події і на планетарному рівні: світова держава є продуктом функціонування світового громадянського суспільства.

Отже, світові громадські організації, що створюють потужне русло у життєдіяльності планетарного соціального організму, є активними учасниками саморегуляційних процесів і здатні бути своєрідними джокерами, а їхній несанкціонований доступ у цю сферу означає значне нарощування ентропії соціальної системи загалом або в її окремих сегментах, наприклад в економіці. Тому процесові демократизації світового громадянського суспільства, що за природою еволюційного процесу самостійно оволодіває владою, може відповідати протилежний процес, а саме наділення національних громадських організацій владою. Ця протилежна процедура в теорії управління відома як децентралізація і деконцентрація влади. Передача повноважень з центру на місця передається шляхом децентралізації й деконцентрації влади, що дає змогу будувати демократію знизу вгору [8].

Боротьба цих процесів у сфері розподілу влади відома нам як суперечність між глобалізацією і регіоналізацією влади, концентрацією і децентралізацією влади. Тобто недержавний і державний різновиди влади здатні «перетікати» одна в одну шляхом децентралізації і деконцентрації, що на практиці призводить, відповідно, до демократії або до тоталітаризму.

Отже, влада світового громадянського суспільства має однакову природу з політичною владою, і вони можуть вільно переходити одна в одну шляхом централізації-децентралізації або концентрації-деконцентрації. З цієї точки зору нас не повинно бентежити те, що світове громадянське суспільство під тиском глобалізації перебирає на себе функції світової держави. Оскільки докорінно зміниться характер регуляції планетарного соціального життя. Це актуалізує проблему всезагального навчання населення майстерності управління у суспільстві.

Політологічний аспект проблеми полягає у тому, що необхідно визначитись з функціями світових організацій громадянського суспільства у механізмі світової державної влади. Цей аспект значно складніший за соціальний, оскільки треба провести, з одного боку, більш глибокий аналіз розмежування світової держави і світового громадянського суспільства, а з іншого—провести лінію між владою, світовим громадянським суспільством і світовою державою у складі планетарного соціального організму.

Міжнародне законодавство може бути досконалим, відповідати всім нормам розвинених демократичних держав, але доки не буде узгодженості у діях гілок влади, доки вони не підпорядковуватимуться єдиній стратегії суспільного розвитку планетарної спільноти, світове громадянське суспільство з повним правом можна буде називати утопічним проектом для виправдання непослідовних дій політиків.

Окрім того, стратегічна складова відіграє чи не найбільш значущу роль у механізмі стимулювання суспільної активності. Публічно проголошена стратегія визначає життєві орієнтири громадян, дає їм можливість будувати своє життя з впевненістю у перспективі.

Відсутність стратегії, на думку В. Баркова, є чи не найголовнішою з причин суспільної дезорганізації [3, с. 56]. Остання руйнує взаємодію громадянського суспільства і держави навіть на національному рівні. Таким чином, відсутність адекватної стратегії світової держави відносно розподілу влади зі світовими громадськими організаціями, як наслідок фрагментарності спроб запровадити стратегічний підхід у державному плануванні та управлінні, є однією з найголовніших причин системної дезорганізації планетарного життя. Має бути розроблений підхід, який би дав змогу сформулювати пріоритети соціального розвитку і побудувати взаємини між світовим громадянським суспільством і світовою державою таким чином, щоб ці пріоритети не були тільки на папері, а сприяли суспільній солідарності, стали підґрунтям суспільного консенсусу і спільного використання інституту влади.

Третя ідеологема полягає у визнанні провідної ролі державної влади у структурі планетарного соціального організму. Це пов'язано з тим, що світова держава покликана здійснювати політичне керівництво соціальним розвитком планетарної спільноти. Тут термін «політичне» означає право світової держави визначати на свій власний розсуд пріоритети інтересів різних груп населення і різних регіонів планети.

Соціальний порядок сучасних суспільств фундаментальним чином залежить від держави і спирається на нього. Сучасна держава—це

соціальна держава. Будь-яка соціальна держава виконує активну регулювальну функцію і навіть функцію формування суспільства. У держави знаходиться право, його виконання, система правового контролю і примусу (прокуратура, поліція й інші силові відомства, пенітенціарна система). Така ж система функцій має бути властива новим структурним утворенням планетарного походження з певною трансформацією, що обумовлюється етнічною і психоемоційною специфікою народів і регіонів.

При цьому введення у дію повинно пройти декілька етапів. Безсумнівно, що на першому етапі це має бути тільки координація організаційних зусиль національних державних і громадських структур, оскільки саме вона володіє можливостями контролю за економічними процесами, стимулюючи одні й обмежуючи інші. Вона контролює основні соціальні процеси — конфлікти між соціальними групами, здійснює процес перерозподілу багатства, підтримує нижчі класи, гарантує рівність життєвих шансів і громадянських прав усьому населенню. Саме національна держава здійснює контроль над національною державною територією. У її арсеналі зосереджено найважливіше для сучасного суспільства джерело влади, контролю і впливу — національна армія, поліція, інші силові структури.

Глобалізація, мультикультуралізація, поява мережевої властивості у більшості соціальних інститутів і процесів лише породжують додаткові проблеми і завдання для вирішення сучасною системою наддержавного або міждержавного управління. Прикладами тут можуть бути події, що нині відбуваються у Сирії, боротьба зі світовим тероризмом, захопленням морських суден на морі біля узбережжя Сомалі. Ці проблеми може вирішити тільки світова держава.

Світова держава потребує реалізації певної технології державного будівництва, оскільки у кожному суспільстві, у кожній країні створюється та діє власна модель державного будівництва і його мети, організації та функціонування вищих органів влади, розмежування повноважень між ними, громадянських прав і свобод, участі громадян у державному управлінні, судового розв'язання конфліктів, територіального устрою. Тільки так можна інтегрувати національні структури у планетарну державну структуру.

Для цього треба створити наддержавний механізм планети, завдячуючи якому мають реалізуватися і регулюватися всі сторони і сфери життєдіяльності планетарної спільноти. Звернемо увагу на те, що поняття «механізм держави» та «державний апарат» не тотожні. Під

«державним апаратом» розуміємо єдину цілісну систему органів (включаючи і державних посадовців), що наділені владними повноваженнями та забезпечують здійснення функцій держави. Механізм держави — це державний апарат та інші державні підприємства і установи. Таке тлумачення терміну «механізму» не зовсім віддзеркалює усі аспекти «життя» держави. Поняття механізму повинно забезпечити можливість «бачити» державу як єдине, цілісне, соціальне явище, що безперервно функціонує в часі та просторі.

Таким чином, механізм держави — це регламентована нормами права діяльність легітимного державного апарату, державних підприємств і установ за допомогою засобів, способів, інститутів, що забезпечують постійну дію складових частин держави в їх взаємозв'язку для реалізації завдань та функцій держави на всій території країни.

Четверта ідеологема стосується визнання сталого медіатора або процесу-посередника, в якому «сходяться» державне управління і політична участь громадян, що перебуває у формі світових організацій громадянського суспільства. За нашою ідеєю — це державна політика, державне регулювання і державні управління. Звернемо увагу, що суспільство будь-якої демократичної країни можна розділити на дві категорії: перша (політична) — в тій чи іншій мірі зайнята реалізацією функцій держави — публічна; друга (громадська) — не займається реалізацією функцій держави, але бере участь у реалізації управлінських функцій у суспільстві — народовладдя. Публічна влада не співпадає із громадською, але виступає від імені всього народу. З такої позиції розглядається не просто механізм держави, а механізм здійснення публічної легітимної влади.

Під «легітимністю» розуміється сприйняття влади населенням країни, признання її права управляти соціальними процесами, готовність їй підкорятися. Легітимна влада характеризується наділенням державно-владних повноважень. Тут нас надзвичайно цікавить саме друга (громадська) складова суспільства, що не зайнята реалізацією функцій держави, але бере участь у реалізації управлінських функцій у суспільстві — народовладдя.

К. Маркс трактує, як відомо, історію громадянського суспільства як процес вивільнення суспільних індивідів з лабетів всеохопної держави. Громадянське суспільство, згідно з переконанням А. Грамаші, є суспільством соціальним, сферою громадянських асоціацій, профспілок, церкви, засобів масової комунікації, прошарком між державою і економічною структурою.

Для визначення змісту теоретичного аналізу демократизації суспільства за допомогою залучення громадських організацій треба знайти специфічний процес опосередкування. Якщо віднайти такий теоретичний засіб, то можна суттєво підвищити ефективність генетичного аналізу соціального явища. Гегель, наприклад, стверджував, що «середній термін» — опосередкування — «складає нерв доказу, є, тому лише щось таке, в чому цей зв'язок виявляє себе і де він стає зовнішнім» [4, с. 275]. Надалі він визначав опосередкування як рівність собі самому, що перебуває в русі [4].

Оскільки йдеться про використання організацій громадянського суспільства влади разом з органами державної і місцевої інституцій, то таким посередником, що поглинає усе різноманіття форм прийняття рішень, є управлінський цикл. Саме він складається з визначеної кількості стадій і уможливорює використання неймовірної кількості форм участі організацій громадянського суспільства в його реалізації. Цілком коректно припустити, що він буде процесом-посередником і у організаційній взаємодії світової держави і світового громадянського суспільства.

Підводячи певний підсумок, можна зауважити, що державна адміністрація (управління) є функцією політики, що є відносно неї «засновником», аналогічним до суб'єктів господарської діяльності. У першу чергу, в цьому значенні можна говорити про політичну природу і характер діяльності державного управління.

Отже, світові громадські організації мають хорошу перспективу долучитися до формування державного управління планетарним розвитком у там, де йдеться про неполітичне керівництво, оскільки це монополія саме інституту держави. У всіх інших випадках держава, якщо вона проголошує себе демократичною, потребує широкого залучення громадськості до виконання функцій оперативного управління з урахуванням стратегії державної політики. Таким чином, ми теоретично визначились з топологією громадської активності у системі саморегуляції соціального організму планети.

П'ята ідеологема стосується того, що світові громадські організації є посередником між владою світової держави і владою національних держав, їх органів системи місцевого самоуправління, що скеровує розвиток етнонаціональних і територіальних громад. Регіональні органи управління, до яких входить територіальний орган державного управління і органи місцевого самоуправління, разом можуть так жорстко виступати проти особистості або професійної групи, що потребує захисту світових громадських організацій.

Отже, планетарна спільнота розпочала рух до створення загальнопланетарних структур серед яких чітко проглядається: а) наддержавні органи і організації (ООН, Рада Безпеки, ЮНЕСКО, Європарламент, ОБСЄ); б) міждержавні органи і організації (комісії з різних питань міждержавної взаємодії, наприклад, делімітації кордону, торгівлі); в) світові громадські організації (Грінпіс, журналісти без кордонів, лікарі без кордонів тощо).

Сучасний процес глобалізації «виводить» планетарну спільноту на укрупнення і значне підвищення впливу на світові процеси інформаційної, технічної, наукової, освітньої, культурологічної, організаційної, політичної і ідеологічної взаємодії, що потребує організаційного регулювання, тобто Світової держави і, відповідно, Світового Уряду, породити які має Світове громадянське суспільство.

Створення таких загальнопланетарних структур у сфері організаційної взаємодії має відбуватися, на наш погляд, поступово, з використанням досвіду функціонування і розвитку національних держав і відповідних національних громадянських суспільств. Технологічно функціонування повинна забезпечити надсучасна потужна ІТ-технологія, якою має бути, безперечно, оснащений Світовий Уряд. Скандал з американськими спецслужбами, що прослуховують мільйони громадян в усьому світі, вказує на те, що такі потужності не тільки реально створені, а й інтенсивно використовуються на практиці.

Список використаних джерел:

1. Бакуменко В. Роль державно-управлінських рішень у становленні громадянського суспільства / В. Бакуменко // Формування громадянського суспільства в Україні: стан, проблеми, перспективи. — К.: Видавництво УАДУ, 2001. — С. 234–247.
2. Бойчук М. А. Влада і громадянське суспільство: механізми взаємодії / М. А. Бойчук. — К.: ТОВ «Атлант ЮЕМСі». — 2007. — 207 с.
3. Відносини між державою і громадянським суспільством: Матеріали «круглого столу» 19 листопада 2003 року. — К., 2003. — 115 с.
4. Гегель Г. В. Ф. Философия права [пер. с нем.; ред. и сост. Д. А. Керимов и В. С. Нерсисянц; авт. вступ. ст. и примеч. В. С. Нерсисянц] / Г. В. Ф. Гегел. — М.: Мысль, 1990. — 524 с.
5. Калініченко Б. М. Влада засобів масової інформації: політологічний аналіз: автореф. на здобуття наукового ступеня канд. політ наук.: спец.: 23.00.03 «Політична культура та ідеологія» / Б. М. Калініченко. — К., 2009. — 16 с.

6. Калініченко М. М. Влада громадянського суспільства: Монографія / М. М. Калініченко. — Суми: ВТД «Університетська книга», 2006. — 175 с.
7. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.
8. О'Шонесси Дж. Принципы организации управления фирмой / Дж. О'Шонесси. — М.: Прогресс, 1979. — 420 с.
9. Філософія політики: Хрестоматія: В 4-х т. / Авт.-упоряд.: В. П. Андрущенко (кер.) та ін. — К.: Знання України, 2003. — Т. I. — 363 с.
10. Халипов В. Ф. Власть: Кратологический словарь / В. Ф. Халипов. — М.: Республика, 1997. — 431 с.
11. Халипов В. Ф. Кратология (наука о власти) / В. Ф. Халипов. — М.: Ось-89, 2002. — 432 с.

Стаття надійшла до редакції 13.11.2013 р.

Рябека А. Г. Идеологемы исследования социального развития планетарных сообществ

Обоснована рабочая гипотеза об идеологических принципах изучения процесса управления мировыми организациями социального развития планетарной общности. Отмечено, что глобализационные процессы приводят к становлению мирового государства, мирового правительства, мирового гражданского общества.

Ключевые слова: планетарный социальный организм, мировое сообщество, развитие, мировая держава, мировое правительство, мировое гражданское общество.

Ryabeka A. Ideologemes of study of the social development of the planetary community

The working hypothesis of the ideological principles of studying the process of managing global organizations, social development of the planetary community are analyzed in the article. The globalization processes lead to the formation of a world state, a world government, a global civil society.

Key words: planetary social body, the world, development, world power, world government, world civil society.